

Cultural Challenges of Internet Governance in Iran in Light of Emerging Future Web Technologies: A Review Study

Zahra Fazlali¹, Seyyed Ali Rahmazadeh², Soraya Ahmadi³, Faezeh Taghipour⁴

Received: July. 24, 2024, Accepted: Sep. 4, 2024

DOI: 10.22034/scm.2024.469554.1785

Abstract

The transformation of the web landscape in recent years has significantly challenged the authority of states, threatening traditional structures of national sovereignty and governance. Like all technological revolutions, emerging web technologies offer substantial opportunities, yet simultaneously generate profound and complex challenges. Just as earlier waves of technological advancement served as catalysts for social, cultural, economic, and political change—and reshaped governance paradigms—so too does the next generation of web technologies, which can, in some contexts, function as tools of civil disobedience, with far-reaching impacts across multiple societal domains.

In the case of Iran, the existing body of policy-oriented research addressing the cultural challenges of these emerging communication technologies remains insufficient. Most sociological studies in this area have focused primarily on technological applications or have offered speculative assessments of future challenges. While issues such as data security, privacy, trust, data ownership, and digital costs are frequently acknowledged as central to future internet governance, there is a notable absence of research explicitly addressing cultural dimensions and the potential cultural challenges posed by the future web. Given the foundational

¹ Ph.D. Candidate, Department of Social Communication Sciences; Faculty of Humanities; North Tehran Branch; Islamic Azad University; Tehran, Iran. zahraafazlali@gmail.com

² Associate Professor; Department of Social Communication Sciences; Faculty of Humanities; North Tehran Branch; Islamic Azad University; Tehran, Iran. Corresponding Author: salirahmazadeh@yahoo.com

³ Assistant Professor; Faculty Member of Research Institute for Humanities and Social Studies, Jihad University; Shahid Beheshti Branch; Tehran, Iran. soraya.ahmadi@gmail.com

⁴ Associate Professor; Department of Social Communication Sciences; Faculty of Management; Islamic Azad University; Isfahan, Khorasgan. faezeh.taghipour@gmail.com

role of culture within the Islamic Republic of Iran's value system—along with the breadth and depth of its cultural objectives—there is an urgent need to prioritize cultural governance as an integral component of internet policy. It is imperative that current issues in this domain be critically assessed to enable a more accurate identification of strengths and weaknesses, facilitate targeted investment, enhance planning, and ultimately support more effective and culturally responsive internet governance.

Keywords: Iran Internet Governance, Cultural Challenges, Emerging Web Technologies, A Review Study"

Introduction

With the accelerating evolution of digital communication, internet governance has become a vital issue in shaping national identity, sovereignty, and culture. While most research and policymaking in Iran have prioritized cybersecurity, legal control, and economic infrastructure, this article highlights a critical gap: the lack of focus on cultural challenges in managing emerging technologies. This review study aims to fill that gap by investigating how next-generation web technologies may undermine or reshape Iranian cultural systems and proposes strategic responses.

The structure of the article begins with a conceptual framing of internet governance, followed by a synthesis of relevant national and global literature. It then moves on to categorize key cultural threats and concludes by offering policy recommendations rooted in cultural foresight.

Synthesis of Findings

1. Theoretical and Global Context

The paper references international definitions of internet governance, particularly the WSIS and IGF frameworks, emphasizing the importance of multi-stakeholder decision-making. It highlights how countries like South Korea, China, and France have incorporated cultural policies into their digital governance frameworks.

2. Cultural Challenges Identified

The review identifies several cultural risks emerging from future web technologies:

- **Cultural Anomie and Value Dilution:** As web technologies accelerate information exchange, traditional norms and cultural cohesion weaken.

- Digital Identity Crisis: With the rise of metaverse environments and decentralized identities, individuals experience disconnection from their cultural and national identities.
- Information Overload and Cognitive Warfare: Misinformation, algorithmic bias, and manipulative content contribute to public distrust, anxiety, and polarization.
- Cultural Dependency and Language Marginalization: Dominance of global platforms leads to reduced visibility and usage of Persian language and indigenous content.
- Inequity in Digital Access: Disparities in digital literacy and access exacerbate social and cultural divides.
- Surveillance and Privacy Erosion: Technological control without cultural safeguards leads to alienation and loss of public trust.
- Cultural Disruption by IoT and AI: The Internet of Things may both enrich and threaten rituals, belief systems, and intergenerational cultural transmission.

3. Critique of Existing Literature and Gaps

While existing studies address technological and governance structures, few integrate cultural foresight. Even national policy documents (e.g. the Cultural Engineering Map) lack depth in assessing emergent cultural risks of digital transformation.

4. Comparative Policy Lessons

The article examines adaptive models from other countries, advocating for a localized Iranian approach that balances innovation with cultural protection. It proposes integrating cultural annexes and foresight tools into internet policy design.

Results and Conclusion

The intersection of digital technology and culture presents profound governance challenges. Iran's current approach, focused mainly on control and infrastructure, must evolve toward a nuanced, culturally adaptive framework. The future web will reshape identity, relationships, language, and values—necessitating new tools such as cultural impact assessments, multi-stakeholder dialogue, and educational reform. The authors call for shifting from a tech-centric to a human-centric governance model that:

- Aligns with Islamic-Iranian cultural foundations.
- Promotes digital literacy grounded in national values.
- Establishes institutional capacity for cultural foresight.

Future research should focus on operationalizing these concepts through empirical studies and pilot policy programs. The evolving web must not only be governed but also harmonized with the deeper fabric of national culture.

BIBLIOGRAPHY

- Alvandi, Hooman, Hashemi, Shahnaaz, and Mozaffari, Afsaneh. (2020). The Most Important Issues of Virtual Social Networks in Iran's 1404 Horizon Based on the Trend One Foresight Center (with a Focus on Political, Social and Economic Issues). *Media Studies*, 37-57. (In Persian)
- Araghi, Bidgoli, Abdullah, Mohammad and Asghar Rajabi deh Barzuei (1401). Analyzing the goals of the enemy's cognitive war and the resilience strategies to confront it with an emphasis on the teachings of the Quran. *Scientific Quarterly of the Studies of the Holy Defense*, 41 p (32), 141-160. (In Persian)
- Buckingham, David (2008), "Introducing Identity" in *Youth, Identity, and digital Media*; Edited by David Buckingham; The John D. and Catherine T. Mac Arthur Foundation Series on Digital Media and Learning. Cambridge, MA: The MIT Press:1-24
- Center for Strategic Studies of the Presidency (2014). *Cultural and Social Annex of Communication Operators*, Tehran. (In Persian)
- DeNardis, L., & Hackl, A. M. (2015). Internet governance by social media platforms. *Telecommunications Policy*, 39(9), 761-770.
- Drotner, Kirsten (2000), *Difference and Diversity: Trends in Young Danes "Media Uses"*; *Media Culture Society* 22; 149.
- Fatourechi, Mohammad Mahdi. (1401). *Comparative study of Internet governance in leading countries in information and communication technology and presenting a suitable model for the Iranian-Islamic model of progress*. Presented at the Twelfth Conference on the Iranian-Islamic Model of Progress. (In Persian)
- Firoozabadi, Seyyed Abolfazl, Azadi, Javad, Borghei, Seyyed Amirreza, and Seyyed Rasoul, Hasannejad Kashani, Behzad. (2017). *Designing the Desirable Policy-Making System for Cyberspace in Iran with Emphasis on Policy-Making Stages*. Doctoral Dissertation in Media. (In Persian)
- Hashemi, Mohammad Sajjad (2016). *Cultural Annex of the National Information Network with an Emphasis on the Identity Dimensions of Users*, Master's Thesis, Tehran: Imam Sadegh University (AS). (In Persian)

- Hashemizadeh, Seyed Reza, Ansari nasab, Benyamin (2017). *Virtual Age: Reflections on the Functions and Approaches of Virtual Society*. Tehran: Tisa Publications, 276 p. (In Persian)
- Hosseini. (2020). *An Introduction to Cyberspace Governance*, Tehran: Imam Sadiq University (AS) and the National Center for Cyberspace. (In Persian)
- Jamali, Mohammad Reza, Mohagheghi, Najla and Somayeh Mansourian (2015). *Preparation and Compilation of the Socio-Cultural Annex of the National Information Network*, Tehran: Institute of Communication and Information Technology. (In Persian)
- Joulani, Farzad, Jafari Nejad, Mohammad, Taheryan, Reza and Aida Eghbaldoost (2022). *The Role of Information Technology in the Academic Progress of Students, The First International Conference of Outstanding Teachers and Leading Schools in the Third Millennium*, Bushehr. (In Persian)
- Karamollahi, Nematollah, Kalantari, Abdolhosein and Seyyed Arash Vakilian. (1399). *Evaluation of the cultural inscription in the field of ICT and proposing a methodology for its reform*. *Scientific-Research Journal of Religion and Cultural Politics*, No. 14. (In Persian)
- Karimi Ghahroudi, Mohammad Reza, Kiankhah, Ehsan. (1394). *The challenge of the Internet of Things on the pillars of the country's national security*. *National Security Quarterly*, No. 16, 83-110. (In Persian)
- Khari, Hamidreza et al. (2014). *Preparation and Compilation of the Cultural Annex of Broadband Operator Licenses*, Tehran: Institute of Communication and Information Technology. (In Persian)
- Mahmoudi, Mohsen, Sadeghi, Salar (2022). *Metaverse and its Impact on Lifestyle*. *Scientific Quarterly of Virtual Space Legal Studies*, First Year, Second Issue. (In Persian)
- Majidi, Mohsen (2011). *An Introduction to Identity and Politics in Cyberspace*, Ofoq: Specialized Quarterly of the Political Deputy of Radio and Television Organization, Year 8, No. 71, Fall and Winter, *Virtual Social Networks*, 61-88. (In Persian)
- Management. Faculty of Literature and Humanities. Imam Reza (AS) International University. (In Persian)
- Mohammadi, Hafez (2020). *Challenges of Cyberspace Governance and Presenting Solutions for the Islamic Republic of Iran*, Second National Conference on Islamic Governance, Tehran. (In Persian)

- Molaei, Mohammad Mehdi. (2018). Foresight of Content Quality in Cyberspace (with emphasis on the Internet) in the Horizon of Iran 1404. Doctoral Dissertation. Faculty of Social Sciences, University of Tehran. (In Persian)
- Nasrollahi, Mohammad Sadegh, Zaroudi, Ali (2020). Cultural Consequences of the Internet of Things. Bi-quarterly Scientific Journal of Religion and Communication, No. 2 (Sequential 58), 161-201. (In Persian)
- Niki Maleki, Hojatollah, Roshandel Arbatani, Taher, Abdollahian, Hamid, Soltanifar, Mohammad, and Hesam al-Din Ashna. (2017). Designing a Cultural-Oriented Model for Managing Domestic Social Networks. Scientific Research Journal of Tomorrow Management, 95-110. (In Persian)
- Rahbari, Mohammad (1397). Virtual social networks and emerging anomies in Iran. Tehran: Kavir Publications. 191 p. (In Persian)
- Rezaei, Abdolali and Mehdi Eslami (1390). Investigating the cultural impacts of information and communication technology, Tehran. Secretariat of the Supreme Council of the Cultural Revolution. (In Persian)
- Rightel (1392). Draft of the cultural engineering map of Rightel Communication Services Company, Cultural Management Unit, Tehran. (In Persian)
- Secretariat of the Supreme Council of the Cultural Revolution (2013). Document of the Cultural Engineering Roadmap of the Islamic Republic of Iran, Tehran. (In Persian)
- Statements of the Supreme Leader in the joint graduation ceremony of students of the Military Universities of the Armed Forces 11/07/2022. (In Persian)
- Zibandeh, Hossein. (2020). Research Agenda on Policy-Making in the Field of Internet of Things Governance. Science and Technology Policy Quarterly, 3 (10), 19-33. (In Persian)

سال چهاردهم / بهار ۱۴۰۴

مقاله پژوهشی

چالش‌های فرهنگی حکمرانی اینترنت ایران در پرتو

فناوری‌های نوظهور وب آینده: یک مطالعه مروری

• زهرا فضلعلی^۱، سید علی رحمان زاده^۲، ثریا احمدی^۳، فائزه تقی پور^۴

تاریخ دریافت: ۰۳/۵/۲۰۲۳، تاریخ تایید: ۰۳/۶/۱۴۰۴

DOI: 10.22034/scm.2024.469554.1785

چکیده

دگرگونی‌های فضای وب طی سالیان اخیر - که موجب شده است اقتدار دولت‌ها به چالش کشیده شود - مرزهای اقتدار و اداره کشور را تهدید می‌کند. در حالی که فناوری‌های نوین، مانند هر انقلاب تکنولوژیکی، فرصت‌های زیادی را فراهم می‌آورند، چالش‌های بسیاری را نیز به وجود می‌آورند. همانگونه که پیشرفت‌های فناورانه قبل، بستری را برای تحولات اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی فراهم آورده و به منزله پیشرانی برای تحولات نظام‌های اجتماعی و فرایند حکمرانی عمل کرده است، در عین حال فناوری‌های نوین وب - که به تعبیری اسلحه‌ای برای نافرمانی مدنی به شمار می‌روند - نیز ابعاد و اثرگذاری‌های گوناگونی دارند که قابل بررسی است. در ایران نه تنها حجم پژوهش‌های سیاست‌گذارانه ارائه شده در حوزه چالش‌های فرهنگی فناوری‌های نوین ارتباطی از کفایت لازم برخوردار نیست، بلکه غالب پژوهش‌های اجتماعی انجام شده در این زمینه ناظر به کاربرد و یا نهایتاً بررسی چالش‌هایی است که در آینده ممکن است با آن روبرو شویم. بسیاری از مطالعات ارائه شده، مسائل مختلفی را به منزله بخشی از مسائل مهم حکمرانی اینترنت آینده بیان می‌کنند:

^۱ دانشجوی دکتری، گروه علوم ارتباطات اجتماعی، دانشکده علوم انسانی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران؛ zahraafazlali@gmail.com

^۲ نویسنده مسئول: دانشیار، گروه علوم ارتباطات اجتماعی، دانشکده علوم انسانی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران؛ salirahmanzadeh@yahoo.com

^۳ استادیار، گروه علوم ارتباطات اجتماعی، دانشکده علوم انسانی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران؛ soraya.ahmadi@gmail.com

^۴ دانشیار، گروه علوم ارتباطات اجتماعی، دانشکده مدیریت، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، خوراسگان؛ faezeh.taghipour@gmail.com

امنیت و حفاظت از داده ها؛ حریم خصوصی؛ اعتماد؛ مالکیت داده ها؛ هزینه؛ و... اما مطالعه ای که به طور خاص پیرامون حوزه ی فرهنگ و چالشهای فرهنگی ای که در وب آینده مواجهه با آنها محتمل است، ملاحظه نگردید. نظر به اهمیت و نقش زیربنایی فرهنگ، عمق و وسعت اصول و اهداف فرهنگی نظام، توجه خاص به مقوله مدیریت فرهنگی ضروری می نماید. التزام بر این است که در سطح حکمرانی اینترنت در کشور، مسائل موجود در این عرصه بررسی شود تا ما را در شناسایی نقاط قوت و ضعف، فهم دقیق تر چالش ها، سرمایه گذاری هدفمندتر برای حل تخصصی آنها، برنامه ریزی مناسب و حکمرانی مؤثرتر در این عرصه یاری رساند.

واژگان کلیدی: حکمرانی اینترنت ایران، چالش فرهنگی، فناوری های نوظهور وب، مطالعه مروری

طرح مسئله

حکمرانی جهانی اینترنت در سال های اخیر به موضوعی نوظهور و تازه برای بحث میان متخصصان و کارشناسان حوزه های مختلف علوم انسانی و فضای مجازی، بدل شده است. در تعریف مفهوم حکمرانی اینترنت، می توان به تعریفی که از سوی اجلاس جهانی سران درباره جامعه اطلاعاتی^۱ (WSIS) ارائه شده است، اشاره کرد: «حکمرانی اینترنت، توسعه و کاربرد اصول اصول هنجارها، قوانین، رویه های تصمیم گیری و برنامه های شکل دهنده تکامل استفاده از اینترنت از سوی دولت ها، بخش خصوصی و جامعه مدنی، هر یک در نقش خاص خود است» (محمدی، ۱۳۹۹). مجمع حکمرانی اینترنت (IGF) به منظور گرد هم آیی افراد مختلف و گروه های ذینفع تأثیرگذار در آینده اینترنت تشکیل شده است. این انجمن جایگاه حقوقی برای تصمیمات الزام آور ندارد، بلکه در طراحی آن تلاش شده است که فارغ از محدودیت های موجود ساختارهای رسمی بین المللی، محلی برای تبادل نظر آزاد و برابر افراد درباره مسائل اصلی و مهم اینترنت در جهان باشد. این مجمع با تدوین فهرست مسائل و مشکلاتی که باید به آنها پرداخته شود و ارائه راهکار برای آنها، اولویت های سیاست گذاری را مشخص نموده و دستور جلسات نهادهای تصمیم گیر را مشخص می کند. مجمع حکمرانی اینترنت مدعی است که با رویکردی پایین به بالا، فرصت مهمی را برای همه فعالان حکمرانی اینترنت فراهم می کند تا پیشنهاد های خود برای حل مسائل کلیدی حکمرانی اینترنت مطرح نمایند. شهر کیوتو ژاپن از هشتم تا دوازدهم اکتبر ۲۰۲۳، میزبان هجدهمین و آخرین اجلاس مجمع حکمرانی اینترنت بود که با حدود پنج هزار شرکت کننده در هشت محور کلی برگزار شد. شعار این دوره «اینترنت مطلوب ما- توانمندسازی همه مردم» بود و حدود ۳۰۰ نشست در جریان این رویداد بین المللی

¹ World Summit on the Information Society

برگزار شد. محورهای اصلی هجدهمین دوره مجمع جهانی حکمرانی اینترنت دربرگیرنده موضوعاتی همچون هوش مصنوعی و فناوری‌های نوظهور، اجتناب از چندپارگی اینترنت، امنیت سایبری، جرائم سایبری، و ایمنی آنلاین، حکمرانی داده و اعتماد، شکاف‌های دیجیتال و شمول، حکمرانی دیجیتال جهانی و همکاری، حقوق و آزادی‌های بشر و در نهایت پایداری و محیط‌زیست بود.

حکمرانی اینترنت در ایران را میتوان از دو منظر تحلیل کرد: ۱- حکمرانی در فضای مجازی: این حکمرانی فاوا محور است و به تبیین، تنظیم و مدیریت روابط و منافع بازیگران و ذی ربطان این فضا میپردازد. ۲- حکمرانی ناشی از فضای مجازی: این حکمرانی به تبع آثار فضای مجازی در زندگی اجتماعی و نیاز روزافزون مردم به فضای مجازی صورت می‌پذیرد (فیروزآبادی، ۱۳۹۹: ۲۳ نقل به مضمون). در کشور ما نقطه ایده‌آل در بحث حکمرانی اینترنت و مدیریت بر فضای مجازی، شبکه ملی اطلاعات است و شورای عالی فضای مجازی نیز در تبیین سند ضرورت الزامات شبکه ملی اطلاعات، دو محور از شش محور این الزامات را به موضوع استقلال و مدیریت فضای مجازی اختصاص داده است. به این معنی که بتوانیم بدون وابستگی به کشورهای دیگر با توسعه زیرساخت‌های فناورانه، این فضا را مدیریت کرده و در بحث حکمرانی داده و صیانت از انتقال داده‌ها به نحوی عمل کنیم که اطلاعات کاربران به خارج از کشور درز پیدا نکنند. هم‌راستا با نهادهای بین‌المللی نقش آفرین در سیاست‌گذاری فضای مجازی باید به نهادهای ملی نیز اشاره کرد که در هر کشور بنا بر سیاستهای کلان آن تعیین می‌گردند.

فناوری‌های نوظهور وب به دلیل تحول‌پذیری و قدرت تأثیر فراوانی که در رشد آموزشی، فرهنگی، اقتصادی، امنیت ملی، جهانی شدن و تعدیل مشکلات اطلاع‌رسانی سنتی دارد یکی از پویاترین و بحث‌انگیزترین رشته‌های علوم اجتماعی محسوب می‌شود (جولانی و همکاران، ۱۴۰۲). پیشرفت‌های فناورانه‌ای که در بستروب آینده شکل می‌گیرند، تحولاتی در نظامات اجتماعی حاکم بر جوامع پدید می‌آورند که به تبع نظام، اداره جوامع را نیز تحت تأثیر خود قرار میدهد. جامعه‌ای با ویژگیهای جدید، مدل اداره و حکمرانی جدیدی نیز می‌طلبد تا بتواند پاسخگوی تحولات نظامهای اجتماعی در ابعاد گوناگون آن باشد (فیروزآبادی و همکاران، ۱۳۹۹). توسعه و تکامل نسل‌های مختلف وب جهان گستر و پیدایش فناوریهای نوینی مانند هوش مصنوعی موجب شده است پدیده‌هایی شکل بگیرند که یا از توانایی دولت خارج اند، مانند استفاده از فناوریهای تمرکززا و دولت‌گریزی همچون بلاکچین؛ یا به قدری

پیچیده‌اند که دولت‌ها به سادگی نمیتوانند پاسخگوی آن مسائل باشند، مانند ارتباطات شبکه‌ای گسترده و حجم داده‌های توزیع شده در نسل سوم فضای وب جهان گستر. تعاملات انسان‌ها با یکدیگر، حضور اشیاء و سیستم‌های دارای هوش، محو شدن مرز بین دنیای فیزیکی و مجازی و دیگر مفاهیم موجود در وب سه می‌تواند حقیقتاً تجربه زندگی متفاوتی را برای انسان رقم بزند که تمام جنبه‌های فرهنگی، ارتباطی، اجتماعی، سیاسی و... را تحت تأثیر جدی قرار می‌دهد (دناردیس و هکل، ۲۰۱۷). از آنجایی که وب ۳ تصویری برای آینده وب کنونی به شمار می‌آید و نقش کلیدی در دنیای وب دارد، توجه به این تکنولوژی امری مهم و ضروریست. نسل آینده وب در کنار مزایای فراوانی که در وب برای ما فراهم می‌کند چالشهایی را هم به همراه دارد. همانگونه که پیشرفت‌های فناورانه قبل، بستری را برای تحولات فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و... فراهم کرده و به منزله پیشرانی برای تحولات نظامهای اجتماعی عمل کرده است، اینترنت نسل سوم نیز ابعاد و اثرگذاریهای گوناگونی دارد که نیازمند شناخت و بررسی است. مسائلی همانند حفاظت از داده‌های کاربران، حفظ حریم خصوصی، مقابله با گفتار نفرت‌پراکنانه، مقابله با اظهارات خطرناک و صیانت از آزادی بیان و تنظیم مقررات فعالیت پلتفرم‌های فعالیت‌های اشتراکی و... بخشی از مسائل حکمرانی اینترنت ایران در وب آینده است که ضرورت دارد دولت ایران متناسب با ارزشهای فرهنگی و با نگاهی فراگیر و ژرف برای تنظیم مقررات مرتبط با آنها اقدامات به موقع و مؤثری را انجام دهد (زیننده، ۱۳۹۹).

در حالی که فناوری‌های نوین، مانند هر انقلاب تکنولوژیکی، فرصت‌های زیادی را فراهم می‌آورند، چالش‌های بسیاری را نیز به وجود می‌آورند. از سویی دیگر می‌دانیم که فرهنگ در هر جامعه موجودیت و هویت آن جامعه را تشکیل میدهد. نظر به اهمیت و نقش زیربنایی فرهنگ، عمق و وسعت اصول و اهداف فرهنگی نظام، توجه خاص به مقوله مدیریت فرهنگی ضروری می‌نماید. با گسترش فناوری‌های نوین ارتباطی، چالش‌های فرهنگی متعددی نیز بوجود آمده است که بایستی مورد توجه قرار گیرند. در یک دسته بندی کلی، این چالش‌ها شامل موارد زیر می‌باشند:

۱. اختلاف فرهنگی: فناوری‌های نوین ارتباطی، به دلیل تفاوت‌های فرهنگی و زبانی در جوامع مختلف، می‌تواند منجر به ایجاد اختلافات و سوء تفاهات شود.
۲. محو شدن مرزهای جغرافیایی: اصطلاح جهانی شدن به معنای فروریختن مرزها و فراتر رفتن از مرزهای توافقی جهانی در ابعاد اقتصادی فرهنگی سیاسی و اجتماعی است. در فرایند جهانی

شدن ساختارهای محلی به ساختارهای جهانی دگرگون می‌شوند. فرایند جهانی شدن آنقدر دامنه دار است که تمام شئون زندگی بشر را تحت تاثیر قرار داده است تا جایی که برخی از صاحب نظران از آن به عنوان بزرگترین رخداد تاریخ بشری یاد کرده‌اند. شبکه جهانی اینترنت نیز مرزهای قراردادی جغرافیای کشورها و حیطه حکمرانی آنها را به حاشیه برده است. استفاده روزافزون از زبان بین المللی تصویر در دسترس بودن ابزارهای ترجمه برخط و گسترش تولیدات رسانه‌ای به زبانهای جامعه هدف پای مداخل کشورها را به قلمر حکمرانی فرهنگی اجتماعی سیاسی اقتصادی و امنیتی یکدیگر گشوده و این مسئله را به پدیده انکارناپذیر تبدیل کرده است.

۳. نابرابری دسترسی: در برخی مناطق، به دلیل کمبود زیرساخت‌های ارتباطی، دسترسی به فناوری‌های نوین ارتباطی برای همه مردم ممکن نیست. این موضوع می‌تواند باعث ایجاد نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی شود.

۴. افزایش وابستگی: فناوری‌های نوین ارتباطی، می‌تواند باعث افزایش وابستگی افراد به آن شود و در برخی موارد، به عنوان بستری برای ایجاد اعتیاد به عناصری مانند بازی‌های آنلاین و شبکه‌های اجتماعی عمل کند.

۵. حریم خصوصی: با افزایش استفاده از فناوری‌های نوین ارتباطی، حفظ حریم خصوصی افراد به چالش کشیده می‌شود و این موضوع می‌تواند به دلیل عدم اطمینان افراد از حفظ حریم شخصی، به ایجاد اختلافات و سوءتفاهمات منجر شود.

۶. بحران اطلاعاتی: با افزایش استفاده از فناوری‌های نوین ارتباطی، به دلیل وجود اطلاعات بسیار زیاد در فضای آنلاین، بحران اطلاعاتی نیز به وجود آمده است که می‌تواند باعث افزایش ترس و نگرانی افراد شود.

۷. انفجار محتوایی: در فضای مجازی عرضه محتوا از تولید به مصرف است و در هم تنیدگی قالبهای تولید و نشر محتوای فرهنگی و امتزاج محتوا و غالب در نتیجه پدید پلتفرمها باعث به وجود آوردن دیواری شیشه‌ای میان تولیدکننده و مصرف کننده شده است. به میان آمدن بازیگران جدید در عرصه‌های تولید محتوای فرهنگی هنری بر رسانه‌ای مانند اپراتورهای تلفن همراه و کاربران فضای مجازی موجب چنان گستردگی و حجمی از محتوا در فضای مجازی شده است که دیگر رصد و بررسی این محتواها از دایره توان ابزارهای نظارتی سنتی بیرون است.

علاوه بر موارد مذکور، در زمره ی مهم ترین چالش‌های فرهنگی مولود فناوری‌های نوین ارتباطی، می‌توان به جنگ شناختی اشاره کرد. امروزه جنگ به دلیل ظهور شبکه‌های اجتماعی

و پیشرفتهای فناوری که امکان توزیع اطلاعات زیادی را بین میلیاردها نفر در عرض چند دقیقه فراهم کرده به تهدیدی اجتماعی و ایدئولوژیک تبدیل شده است. جنگ شناختی به عنوان یکی از زیرشاخه‌های عملیات روانی امروزه یکی از اصلی‌ترین حوزه‌هایی است که کشورهای غربی از آن برای در هم شکستن روحیه و اراده کشورهای مستقل استفاده می‌کنند. ذهن انسان اصلی‌ترین میدان نبرد است. در این میدان از تیر تفنگ تانک و موشک خبری نیست. خبر و تحلیل گزارش چون فشنگ عمل می‌کنند. همچنین باید روی بار معنایی هر کلمه که با اعصاب و روان و مغز حریف سروکار دارد، کار کرد. لذا در جنگ شناختی آنچه مطرح است، طراحی پیام و اثرگذاری آن در حوزه سیاسی اجتماعی فرهنگی و حتی نظامی است که حرف اول را می‌زند (عراقی، ۱۴۰۱). عملیات نظامی به دلیل پرهزینه بودن خسارات اقتصادی و زیربنایی گزینه مورد ترجیح بسیاری از دولت‌ها نیست، در عوض روش‌های نرم بدون تحمیل هزینه‌های هنگفت قابلیت اثرگذاری بیشتری دارد. استفاده از تکنیکهای جنگ شناختی به خصوص توسط دولت ایالات متحده آمریکا سابقه‌ای طولانی دارد. به عنوان مثال در دهه ۱۹۷۰ و در بحبوحه جنگ سرد میان شوروی سابق و آمریکا یکی از وظایف کمیته‌ای به نام «کمیته خطرات فعلی» به زانو درآوردن دشمن از طریق جنگ نرم و تبلیغات و هجمه‌های رسانه‌ای بود. بعد از فروپاشی شوروی، فعالیت این کمیته برای مدتی معلق شد؛ اما بعد از حوادث یازده سپتامبر ۲۰۰۱ گروهی از اعضای این کمیته بار دیگر گرد هم آمدند تا همان فعالیتها علیه شوروی را علیه دیگر کشورهای دشمن با آمریکا نظیر چین، روسیه و ایران در پیش بگیرند. در جنگ شناختی همانند جنگ فیزیکی، ابتدا باید طرح و نقش دشمن و نقاط هدف دشمن به خوبی شناخته شود؛ سپس با روش‌های تبیینی باید به میدان جنگ شناختی وارد شد.

مقام معظم رهبری در باب اهمیت جنگ می‌فرمایند: امروز جنگ‌های دنیا، جنگ‌های ترکیبی است. جنگ سخت، جنگ نرم، جنگ فکری، جنگ فرهنگی، جنگ با سلاحهای گوناگون و جنگ شناختی و امثال اینها با همدیگر مایه تهاجم به یک ملت یا یک کشور است. بازی‌های جنگ بایستی بتواند همه ی این لایه‌ها را با شیوه‌های نو، با شیوه‌های روزآمد، ان شاء الله تامین کنند (بیانات مقام معظم رهبری در مراسم مشترک دانش آموختگی دانشجویان دانشگاه‌های افسری، ۱۴۰۱/۰۷/۱۱).

جامعه آنومیک از دیگر چالش‌های فرهنگی متأثر از فناوری‌های نوین ارتباطی است که با خود تغییرات فرهنگی، اجتماعی و سیاسی را به دنبال داشته است. اگر در گذشته تغییرات

فرهنگی ناشی از انتقال فرهنگ‌های مختلف به تدریج و به کندی صورت می‌پذیرفت، امروزه این تغییرات از طریق اینترنت و خصوصاً از طریق فناوری‌های نوین ارتباطی به سرعت ایجاد می‌شود و مردم با افکار و عقاید متفاوتی روبرو می‌شوند که بر تفکرات و باورهایشان اثر می‌گذارد که همین مسئله به نظر میرسد نوعی آنومی را باعث شده است؛ چراکه حضور اندیشه‌های متکثر در فضای جامعه باعث ایجاد ارزش‌های متنوع و متکثری شده است که منجر به کاهش کارایی هنجارهای اجتماعی گشته است که «رابرت مرتون» آن را مهم‌ترین ویژگی یک جامعه آنومیک می‌داند. آنومی به شرایط اجتماعی گفته می‌شود که در آن هنجارهای اجتماعی فاقد کارایی لازم باشند و تأثیر خود را بر رفتار بخش‌های وسیعی از افراد جامعه از دست بدهند. به عبارت دیگر مرتون مفهوم آنومی را به فشاری اطلاق می‌کند که وقتی هنجارهای پذیرفته شده با واقعیت اجتماعی در ستیز قرار بگیرند، بر رفتار افراد وارد می‌آید آنومی در کشورهای در حال توسعه همچون ایران هم به «اقتدار منبع هنجارها» و هم به «تعارض هنجارهای مشروع» که فشارهای متعارض بر فرد وارد می‌سازد، مربوط می‌شود. (رهبری، ۱۳۹۷، ص ۱۶).

دیگر چالش فرهنگی که حجم گسترده‌ای از پژوهش‌ها را در حوزه مطالعات فناوری‌های نوظهور و ارتباطات برانگیخته است، رابطه کودکان و نوجوانان با این فناوری هاست. در واقع تأثیر فناوری‌های نوین بر کودکان و نوجوانان همیشه باعث امیدها و ترس‌های وسیع تری درباره تغییرات اجتماعی بوده است. این مباحث به طور کلی دو امر را مورد توجه قرار داده اند: اینکه تکنولوژی‌های نوین ارتباطی با جوانان چه میکنند یا چه تأثیری بر آنان دارند و نیز این که جوانان چه استفاده‌ای از این فناوری‌ها می‌کنند. این پژوهش‌ها طیفی از دیدگاه‌های مثبت تا منفی را در بر می‌گیرد (هاشمی زاده و انصاری نسب، ۱۳۹۶، ۸-۶۷). «دراتر» معتقد است رابطه میان جوانان و فناوری‌های نوظهور مبتنی بر وب دو شکل کلی به خود گرفته است: یکی گفتمان بدبینی فرهنگی و دیگری گفتمان خوش بینی فرهنگی. ارزیابی منفی رابطه بین جوانان وب جهان گستر به ویژه در مشاجرات عمومی به دنبال معرفی فناوریهای نوین رسانه‌ای دیده میشود. مشاجراتی که در نزدیکی مرز هراس رسانه‌ای قرار میگیرند. این امر در بسیاری از کارهای پژوهشی درباره سنت تحقیق راجع به تأثیرات رسانه‌ها دیده می‌شود که به طور سنتی بر تأثیرات منفی مفروض نمایش صحنه‌های پورنو و خشونت آمیز در شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر وب متمرکز شده‌اند. درباره میزان تأثیرگذاری این فضا بر جوانان اتفاق نظر وجود

ندارد اما به دلیل هم بستگی میان این یافته‌ها و نگرانیهای عمومی درباره اثر اینترنت بر کودکان و نوجوانان هنوز در درجه اول اهمیت قرار دارند (Drotner, 2000)

از سوی دیگر، در ذیل گفتمان خوش بینی فرهنگی عنوان می‌شود که جوانان پیشگامان فرهنگ فناوری‌های نوظهور ارتباطی هستند. آنان طلایه دار کاوش در فناوریهای ارتباطی هستند و غالباً در بسط شکل‌های جدیدی از دریافت، نو آورند. درست همان گونه که امروزه تعداد بی شماری از آنان در ساختن رسانه‌ها از طراحی هوم پیج‌های شخصی، وبلاگها، تولید محتوای رسانه‌ای و امثالهم شرکت دارند. امروزه جوانان اولین نسلی هستند که با کامپیوترها -مهم ترین و گسترده ترین نوع رسانه نوین- بزرگ شده‌اند و اولین کسانی نیز به شمار می‌روند که آنها را در فرهنگ زندگی روزمره شان ادغام کردند (همان، ۱۵۲). همچنین بر خلاف کسانی که شبکه‌های اجتماعی را به دلیل ضایع ساختن کودکان سرزنش میکنند، مدافعان «نسل دیجیتال» فناوری‌های نوین را به منزله ی نیروی آزادکننده جوانان، یعنی به منزله ابزاری برای پشت سر نهادن نفوذ محدودکننده والدین بر آنان و نیز به عنوان وسیله‌ای برای خلق شکل‌های جدید و مستقلی از ارتباط و جماعت تلقی میکنند. از این منظر، فناوری سبب آفرینش نسلی میشود که گشوده تر، دموکراتیک تر، خلاق تر و نوآورتر از نسل والدینشان هستند (Buckingham, 2008)

چالش فرهنگی فناوری‌های نوین ارتباطی به طور خاص در حوزه ارتباطات و رسانه، انتشار اخبار جعلی را در بر می‌گیرد که ضمن تضعیف حس اعتماد و حقیقت میان شهروندان و دولت (در واقع در میان دولت‌ها) می‌توانند عمیقاً سیستم حکمرانی جهانی را از بین ببرد. از جمله این پیامدها میتوان به تخریب هویت افراد و سوء استفاده از آن شایعه پراکنی دست کاری در اخبار و از اعتبار خارج کردن آن و همچنین پیامها و شوخی‌های فریبنده و اخبار و هشدارهای دروغین که در انتها از مخاطب یا گیرنده میخواهند که این خبر را هر چه سریعتر برای دوستان و آشنایان خود ارسال کنند اشاره کرد. به این ترتیب این پیامها که به راحتی و به صورت انبوه توزیع میشوند باعث از کار افتادن شبکه و سرورها یا ایجاد وقفه‌های طولانی اینترنت میشوند همان چیزی که شاید قصد و غرض ارسال کننده اصلی این پیام به ظاهر هشدار دهنده بوده است (مجیدی، ۱۳۹۰: ۸۲).

از جمله نگرانی‌های فرهنگی دیگری که در مواجهه با فناوری‌های نوظهور وب آینده، به مثابه مرجع دانش و اطلاعات مطرح است، سوگیری‌های آن در مناسبات جنسیتی، نژادی، ملی و قومی و مانند آن و بازتولید پنهانی مناسبات نابرابر و تبعیض‌آمیز است. هوش مصنوعی بازتاب

کنش‌ورزی ذهن انسان و الگوریتم‌هایش است. انسانی که بر روی طیفی به گستردگی جهان و موقعیت‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی آن قرار دارد و کاربست گفتمان‌هایش مواضع ویژه می‌آفریند و پیوندها و گسست‌های تازه ایجاد می‌کند و نمی‌توان انتظار داشت همه هماهنگ با هم و با موازین معین کار کنند. در کنار همه‌ی نگرانی‌هایی که تهاجم تکنولوژی و هوش مصنوعی به همه‌ی ابعاد زندگی بشر رقم می‌زند، باید به پنجره‌های روشنی که رو به آزادی انسان می‌گشاید نیز نظر داشت. غلبه بر نگران‌کننده‌ترین وجه اتوماسیون، یعنی بیکاری جمعی نیز، با سازماندهی نوین زندگی اجتماعی بر مبنای کاهش نقش کار، ممکن می‌شود. علاوه بر آن بلکه می‌تواند به آزادکردن انرژی انسان برای فعالیت‌های نوینی بینجامد که در عوض فرسودگی جسمانی، اعتلای روح را در پی داشته باشند و هوایی تازه در جان جوامع بدمند؛ مانند آموزش زبان، مطالعه، تشکیل گروه‌های فعالیت هنری و اجتماعی و سفر و تلاش برای اصلاح محیط زیست و رفع ستم‌هایی که بر آن رفته و کشاورزی و امثالهم (محبی، ۱۴۰۲).

از «بحران هویت دیجیتال» به عنوانی یکی از پیامدهای فرهنگی فضای وب آینده یاد می‌شود. در واقع اجتماعات مجازی مبتنی بر وب آینده - بالاخص اجتماعات مبتنی بر متاورس - تهدیدی برای اجتماعات واقعی هستند. در اجتماعات مجازی معمولاً افراد حداقل در یک چیز اشتراک دارند و آن علایق و منافع است که آنها را دور هم جمع می‌کند هویت افراد در اجتماعات مجازی هویتی دیجیتال است. عوامل دیگر همچون سرزمین زبان بومی و محلی، کشور، فرهنگ ملی و نژاد، هویت افراد را در اجتماعات مجازی تعیین نمی‌کنند بلکه منافع مقطعی، محدود و در حوزه موضوعات مختلف افراد را دور هم جمع می‌کند و هویت آنها را می‌سازد (محمودی، ۱۴۰۱).

همچنین بعنوان نمونه اینترنت اشیاء - یکی از فناوری‌های نوظهور ارتباطی وب سه - در اکثر حوزه‌های فرهنگی، تأثیرات دوگانه‌ای دارد؛ یعنی همزمان که میتواند در یک حوزه، تأثیر مثبتی بگذارد، در همان حوزه، تأثیر منفی (از همان جنس تأثیر مثبت یا متفاوت از آن) نیز می‌گذارد؛ بنابراین، برخلاف حوزه‌های اقتصادی که اینترنت اشیاء در آن حوزه‌ها فرصت آفرین است، در حوزه‌های فرهنگی هم فرصت آفرین و هم تهدیدزا است و تغییراتی نظیر: که طابق الگوها، اینترنت اشیاء تغییرات زیر را ایجاد کند: تقویت یا تضعیف باورها، ارزشها و مناسک دینی، اعتدال یا تنزل نظام‌های باور و ارزشهای فرهنگی، اصلاح یا تغییرات نامطلوب نظام‌های کردار و سبک‌های رفتاری، تغییر بیان‌های شفاهی، تقویت یا تضعیف بیان‌های رفتاری، بهبود

یا تهدید شبکه‌های اجتماعی و ارتباطات انسانی، تقویت یا تهدید نهاد خانواده، اعتلای میراث و تنوع فرهنگی، هنر و رسانه، بهبود یا تضعیف ساختارها و صورت‌های سازمانی اجتماعی، تقویت یا تضعیف نظام آموزش، ارتقاء یا تنزل ساختارهای تصمیم‌گیری، بهبود یا تضعیف ساختار و صورت‌های سازمان سیاسی و حکمرانی، بهینه‌سازی نظام‌های بهره‌برداری از منابع، تقویت یا تضعیف نظام‌های دانش، خرد، مهارت‌ها و ظرفیت‌های بومی اشاره کرد (نصراللهی، ۱۳۹۹).

در عصر تکنولوژی‌های نوین ارتباطی با درهم تنیده شدن گسترده زندگی و فناوری‌های غیربومی تهدیدات نوینی متوجه فرهنگ ملی شده است. فضای اینترنت در حال ساخت محیط جدید در فضای فرهنگی و هویتی است. تا قبل از عصر شبکه جهان گستر وب، هویت انسان به نژاد، قبیله و عرصه جغرافیایی استوار بود و زیست جهان مشهود و نامشهود در مکان و زمان خاص جغرافیایی فرهنگ را تشکیل می‌داد. اما با شکل‌گیری و رشد سریع عرصه اینترنت، مفاهیم عرصه زندگی نیز به سمت تغییر ماهوی گام برداشت. همه چیز از هویت، فرهنگ، حکمرانی، روابط و تعاملات خصوصی و گروهی در حال تغییر است. فناوری به علت ماهیت جذاب و نوآورانه خود بدون توجه به تهدیدهای آشکار و پنهان این فضا، مورد پذیرش عموم قرار می‌گیرد. این پذیرش عمومی و گسترده موجب بروز چالش‌های هویتی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی در سطح جامعه خواهد شد. در این دوران، رابطه بین امنیت ملی و فضای وب پیچیده و وابسته به زمان و غیرخطی شده است. فناوری‌های نوین وب در حقیقت قابلیت کنترل افکار و برنامه‌های فردی، اجتماعی و حاکمیتی را در مکان‌های متنوع از نظامی و سیاسی تا فرهنگی اجتماعی دارد. قدرت تحت لوای فناوری‌های نوین وب آینده حضور پررنگ تری در تعاملات سیاسی، اقتصادی و فرهنگی درون و بین کشورها خواهد داشت. این قدرت هم توانمندی تغییر سبک زندگی و رفتار فردی و جمعی جوامع را دارد و هم قدرت تأثیرگذاری اقتصادی، سیاسی و نظامی بر جوامع را دارد. گرچه این قدرت به ظاهر در اختیار بهره‌بردار باشد، اما به علت ذات تکنولوژی دیجیتال و ارتباطات جهانی پرسرعت و فناوری‌های مرتبط با نسل‌های جدید وب آینده، صاحبان فناوری‌های فضای اینترنت این قدرت را در اختیار داشته، مدیریت و برنامه‌ریزی می‌کنند (کریمی قهرودی و کیان خواه، ۱۳۹۴). ماهیت اصلی حکمرانی اینترنت در جمهوری اسلامی ایران در تقابل با فرهنگ، اجتماع و سبک زندگی ملهم از تمدن غربی است، این امر به خوبی ضرورت اتخاذ تدابیر و سیاست‌های آینده پژوهانه در حوزه حکمرانی اینترنت را به خوبی تبیین و مشخص می‌کند. بسیاری از کارشناسان و فعالان حوزه

فناوری اطلاعات معتقدند که عزم کافی برای اعمال پذیرش حاکمیت فضای مجازی در ایران وجود ندارد و مسئولان یک وحدت رویه را برای اعمال پذیرش حاکمیت فضای مجازی دنبال نمی‌کنند. برای مثال امریکا در حالی نسبت به وضع قوانین برای فعالیت شبکه‌های اجتماعی اقدام می‌کند که در کشور ما این شبکه‌های خارجی بدون هیچ‌گونه مجوزی فعالیت می‌کنند و به دلیل نبود حاکمیت سایبری داخلی در کشور، قوانین و مقرراتی نیز برای آن‌ها متصور نیست.

سیمای کلی مطالعات منتخب

در مورد پیشینه تحقیق و پژوهش‌هایی که در زمینه حکمرانی اینترنت، فناوری‌های نوین ارتباطی و سیاستگذاری‌های این حوزه در قالب پایان نامه و رساله، مقاله و گزارش‌های معتبر علمی تاکنون منتشر شده است، مورد مطالعه قرار گرفت و مشخص شد که در هر تحقیق به جنبه‌های مختلف از مفاهیم یاد شده پرداخته شده است که در اینجا به تفکیک، مهم ترین یافته‌های این پژوهش‌ها آورده شده است.

سند مهندسی فرهنگی ایران: پیوست نگاری فرهنگی حوزه فاوا پروژه‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات در سالهای اخیر از جمله طرحهای کلان ملی بوده است که به جهت ارتباط نزدیک با زندگی روزمره و تأثیرات شدید فرهنگی و اجتماعی آنها، مورد دغدغه نهادهای فرهنگی و مراجع مذهبی قرار گرفته است (کرم‌اللهی، کلانتری و وکیلان، ۱۳۹۹). جهت اجرای ماده ۲ قانون برنامه پنجم توسعه فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی کشور تا سال ۱۳۹۵ تلاشهای گسترده‌ای برای تدوین پیوست فرهنگی ارتباطات باندپهن و نیز شبکه ملی اطلاعات انجام و دست کم ۸ مورد پیوست فرهنگی تهیه شد. پیوست نگاری فرهنگی یکی از خط مشی‌های اصلی مدیریت راهبردی فرهنگ و از ابزارهای اصلی تحقق نقشه مهندسی فرهنگی در کشور است. طبق سند مهندسی فرهنگی، پیوست فرهنگی عبارت از «سندی است مشتمل بر مطالعات کارشناسی، مبین پیش‌بینی پیامدهای فرهنگی و اعمال الزامات و استانداردهای مربوط در هر نوع طرح، تصمیم و اقدام کلان فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، حقوقی و قضایی متناسب با مقتضیات و شرایط جامعه در چهارچوب نقشه مهندسی فرهنگی کشور» (دبیرخانه شورای انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۲). از سوی دیگر طبق تعریف مصوب شورای عالی در سند «نظام نامه پیوست فرهنگی»، پیوست فرهنگی عبارت از «مجموعه‌ای است برای شناسایی، اقدام و ارزیابی از آثار و پیامدهای فرهنگی طرحها و فعالیت‌ها که پس از انجام مطالعات لازم و با استناد به مبانی نظری و اسناد بالادستی به ویژه نقشه مهندسی فرهنگی

کشور، متناسب با مقتضیات و شرایط جامعه، ضمن معرفی داده - ستاده یک سیاست اجرایی، طرح یا لایحه، پروژه یا هر فعالیت مهم دیگری با فرهنگ جامعه، با ارائه راهکارهای عملی برای تقویت آثار مثبت و حذف و کاهش پیامدهای مخرب آن در فرهنگ جامعه، راهنمای مجریان فعالیت‌ها و طرح‌ها در رعایت راهبردها، اعمال الزامات و استانداردهای مربوط و راهکارها در برنامه‌ها و اقدامات عملی در اجرای آن فعالیت خواهد بود». در پیوست نگاری فرهنگی، هر اثر مثبت و منفی فرهنگی در اثر تعامل فرهنگ با نظامات چهارگانه فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی به عنوان «ارزیابی پیامد فرهنگی» تعریف شده است. (در اینجا پیامدها و تأثیرات در یک معنا به کار رفته است) (رضایی، ۱۳۹۰) ارزیابی پیامدهای فرهنگی از پیش بینی تا بازخوردگیری برای شناسایی پیامدهای خواسته و ناخواسته ناشی از مداخلات انسانی به صورت طرح‌ها و پروژه‌ها را دربرمی‌گیرد. برای این منظور باید تغییر باورها، ارزشها، رفتارها و نمادها در سطوح فردی، خانوادگی، سازمانی و اجتماعی ارزیابی شود. این رویکرد هرچند با رویکرد «ارزیابی تأثیرات اجتماعی» قرابت دارد اما تمایز آن توجه فرهنگی با رویکرد دینی به انسان و جامعه است قلمرو پیوست نگاری فرهنگی عبارت است از هر آنچه در جامعه ویژگی فرهنگی داشته باشد که شامل نظام فرهنگی و نیز ابعاد فرهنگی نظامهای سیاسی، اجتماعی و اقتصادی میشود. یعنی پیوست فرهنگی در زیرنظامهای سیاسی، اجتماعی و اقتصادی فقط به حوزه باورها، ارزشها، دانش‌ها، الگوهای رفتاری و نمادهای این سه نظام می‌پردازد (کرم‌اللهی و همکاران، ۱۳۹۹). در حوزه پیوست نگاری فرهنگی با دو دسته آثار، اسناد و پژوهش مواجه هستیم: یکی پژوهشها و مقالات ناظر به روش شناسی پیوست نگاری فرهنگی است. به طور خاص الگوی تیپ پیوست نگاری فرهنگی است که در سال ۱۳۸۹ و ۱۳۹۰ توسط عبدالعلی رضایی به سفارش دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی تهیه شده است. علاوه بر آن، مجموعه آثار ارائه روش شناسی پیوست نگاری فرهنگی با رویکرد ارزیابی تأثیرات فرهنگی منتشر شده است و برخی از مهمترین آنها عبارتند از کتاب «پیوست فرهنگی از مفهوم تا روش» که به همت سید مجید امامی گردآوری و در سال ۱۳۹۰ منتشر شده است و شامل آثاری از حسن بنیانیان، عبدالعلی رضایی، کیومرث اشتریان، حسین زاهد زاهدانی، محمد فاضلی و ... می‌باشد. همچنین کتاب «ارزیابی تأثیر فرهنگی (اصول، مبانی و راهنمای عملی پیوست نگاری فرهنگی)» به قلم علیرضا مرادی که در سال ۱۳۹۴ منتشر شده است. دسته دوم اسنادی است که مستقیماً به پیوست نگاری فرهنگی فناوری اطلاعات و ارتباطات پرداخته و در این مقاله

مورد بررسی قرار گرفته‌اند که عبارتند از: «پروژه ارزیابی تأثیرات فرهنگی فناوری اطلاعات و ارتباطات»، «پیش نویس نقشه مهندسی فرهنگی شرکت خدمات ارتباطی رایتل» (رایتل، ۱۳۹۲)، «پروژه تهیه و تدوین پیوست فرهنگی پروانه اپراتورهای ارتباطات باندپهن پژوهشگاه ارتباطات و فناوری اطلاعات» (خاری، ۱۳۹۳)، «سند پیوست فرهنگی و اجتماعی ارتباطات باندپهن مرکز بررسیهای استراتژیک ریاست جمهوری» (مرکز بررسیهای استراتژیک ریاست جمهوری)، «سند پیوست فرهنگی ارتباطات باندپهن سیار کارگروه فرهنگی اجتماعی مرکز ملی فضای مجازی» (مرکز ملی فضای مجازی، ۱۳۹۳)، «سند پیوست فرهنگی شبکه‌های ارتباطی کمیسیون عالی ارتقای محتوا» (مرکز ملی فضای مجازی)، «پیوست فرهنگی اجتماعی شبکه ملی اطلاعات پژوهشگاه ارتباطات و فناوری اطلاعات» (جمالی، ۱۳۹۴)، «پایان نامه پیوست فرهنگی شبکه ملی اطلاعات با تأکید بر هویت ملی» (هاشمی، ۱۳۹۵).

در تازه‌ترین پژوهش صورت گرفته تحت عنوان «بررسی تطبیقی حکمرانی اینترنت در کشورهای پیشرو در فناوری اطلاعات و ارتباطات و ارائه مدلی مناسب برای الگوی ایرانی-اسلامی پیشرفت»، محمدمهدی فتوره‌چی در راستای راه‌اندازی «شبکه ملی اطلاعات (اینترنت)» و مدیریت بر آن به منظور مدیریت مؤثر و مطلوب تر بر فضای مجازی، الگویی به منظور حکمرانی اینترنت با رویکرد بومی و با نگاهی جامع‌نگرانه و مبتنی بر ارزشهای اسلامی و ایرانی تدوین کرده است. سؤال اصلی این پژوهش این است که شیوه حکمرانی اینترنت در کشورهای پیشرو در فناوری اطلاعات و ارتباطات همچون کانادا، چین، کره جنوبی، مالزی و فرانسه چگونه است و اینکه آیا این کشورها از الگوی خاصی برای حکمرانی اینترنت تبعیت میکنند؟ و در نهایت این مطالعه در پی یافتن و پیشنهاد الگویی مطلوب، متناسب با ارزشها و اصول نظام (مندرج در الگوی ایرانی-اسلامی پیشرفت) و قابل اقتباس در کشور برای همه ذینفعان است. این مطالعه از نظر روش مطالعه، کیفی، از نظر افق زمانی، مقطعی و از نظر هدف، توسعه‌ای به شمار می‌آید. برای گردآوری اطلاعات علاوه بر مراجعه به اسناد و مدارک معتبر در پایگاههای علمی و اسنادی، از وبسایتهای معتبر نهادهای اطلاعاتی و ارتباطی و نهادهای مربوطه در کشورهای منتخب بهره‌گیری شده است. همچنین با توجه به روش کیفی تحقیق، طرح فاقد فرضیه‌های استنباطی بوده و بنابراین از فنونی هم برای تحلیل داده بهره‌گیری نشده است. در خاتمه نیز الگویی برای کشور با توجه به مطالعه اسناد بالادستی کشورهای منتخب و تحلیل محتوای ضمنی متون و ادغام مؤلفه‌های اصلی ارائه شده است.

محقق الگوی پیشنهادی برگرفته از مطالعه اسناد فاوای این کشورها و اسناد بالادستی نظام جمهوری اسلامی ایران از جمله الگوی ایرانی-اسلامی پیشرفت را «الگوی تطبیقی» نامگذاری کرده و مدعی است این الگو در سطح کلان قابل طرح و بحث بوده و به ظرفیتهای توأمان فیزیکی و مجازی توجه دارد و بنابراین به منظور هدایت و راهبری امور فضای مجازی در کشور، قابل بهره برداری بوده و ناظر بر تمامی برنامه‌ها و سیاستهای کلان نظام حکمرانی اینترنت در کشور است.

هومن الوندی در پژوهشی تحت عنوان «مهمترین مسائل شبکه‌های اجتماعی مجازی در افق ۱۴۰۴ ایران بر مبنای آینده پژوهی مرکز ترند وان (با تأکید بر مسائل سیاسی، اجتماعی و اقتصادی)»، از موضوع میزان نفوذ و اثرگذاری شبکه‌های اجتماعی مجازی بر ابعاد مختلف جامعه همگام با توسعه وب ۳ در سال‌های اخیر، به عنوان یکی از مباحث مهم در سیاست‌ها و خط مشی‌های کشورهای مختلف از جمله ایران یاد کرده و معتقد است این توسعه و نفوذ بیش از پیش نسبت به رسانه‌های سنتی محدودیت‌های مکانی و زمانی ارتباطات و تعاملات اجتماعی، اقتصادی و سیاسی را درنور دیده است. هدف این مقاله استخراج مهم‌ترین آثار اجتماعی، اقتصادی و سیاسی ناشی از تحولات آتی شبکه‌های اجتماعی مجازی و دسته‌بندی آن‌ها از نظر اهمیت و عدم قطعیت در آینده است. از آنجایی که مراکز آینده پژوهی، مقالات، پایان‌نامه‌ها، مصاحبه‌ها و شبکه تلگرام مهم‌ترین منابع مورد بررسی در مورد موضوع مورد نظر بودند، محقق با استفاده از روش کمی و کیفی و و ابزار فیش برداری به گردآوری مهم‌ترین آثار سیاسی، اجتماعی و اقتصادی شبکه‌های اجتماعی مجازی در افق ۱۴۰۴ در ایران پرداخته است. چارچوب نظری تحقیق، احصاء آثار مبتنی بر ترسیم تطورات وب تا سال ۲۰۲۵ از سوی مرکز ترند وان بوده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که مهم‌ترین مسائل شبکه‌های اجتماعی مجازی در افق ۱۴۰۴ ایران اینگونه است: در حوزه سیاسی به مسائلی چون میزان مطالبات سیاسی بیشتر- شکل‌گیری تجمعات سیاسی مجازی- افشاگری و اطلاع از روابط پنهانی و زیرپوستی؛ در حوزه اجتماعی ظهور روابط جدیدی از روابط بین جنسیتی، ظهور هویت دیجیتالی، رشد سرگرمی دیجیتالی از جمله مسائل اصلی پیش رو خواهد بود و در حوزه اقتصادی مسائلی چون رشد کارآفرینی دیجیتال و فرصت‌های شغلی، ایجاد نیاز کاذب در مشتریان، افزایش تبادلات تجاری اینترنتی و ایجاد فضای رقابت تجاری مهم‌ترین مسائل شناسایی شده می‌باشد.

آینده پژوهی کیفیت محتوا در فضای مجازی (با تاکید بر اینترنت) در افق ایران ۱۴۰۴، عنوان رساله‌ای است که محمدمهدی مولایی به رشته تحریر درآورده است. گردآوری داده‌ها در این پژوهش از طریق چندین دور مصاحبه با کارشناسان، مدیران و متخصصان حوزه‌های مرتبط و مرور ادبیات موجود اعم از گزارش‌های بین‌المللی و ملی، مقالات داخلی و خارجی و مباحث نظری انجام شده است. برای تحلیل داده‌ها از مجموعه روش‌های آینده‌پژوهی استفاده شده است. محقق در قدم نخست و با پویش محیط ۵۱ مقوله اصلی تعیین‌کننده آینده کیفیت محتوا را شناسایی کرده و آنها را به صورت لایه‌ای در سطوح نیروهای کلیدی تعیین‌کننده در محیط محتوا و پیشران‌های کلیدی محیط بیرونی در دو سطح ملی و بین‌المللی در موضوعات شش‌گانه چارچوب «پستل» (اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فناورانه، حقوقی و زیست‌محیطی) معرفی کرده است. سپس با استفاده از تحلیل ساختاری تعداد ۱۵ پیشران دارای اهمیت و عدم قطعیت بیشتر متمایز شده تا برای سناریوپردازی از آنها استفاده شود. با دسته‌بندی این پیشران‌ها، تعداد ۴ عدم قطعیت کلیدی برای ساخت سناریوها شناسایی شده: کاربر-فناوری محوری، وضعیت شبکه، توازن قدرت‌های جهانی فضای مجازی و خط‌مشی ایرانی. از ترکیب حالات این عدم قطعیت‌ها ۳۶ سناریوی ممکن ایجاد شده که با بهره‌گیری از روش تحلیل بالانس اثرات متقابل و نرم‌افزار محاسباتی سناریو ویزارد درنهایت ۵ سناریو که دارای بیشترین سازگاری بودند به‌عنوان سناریوهای باورپذیرتر توسط پژوهشگر مشخص گردیدند. این سناریوها با این عناوین نام‌گذاری شده‌اند: نهنگ در اقیانوس، ماهی در آکواریوم، دلفین در خلیج، لاک‌پشت در تشت و قورباغه در برکه. در میان این پنج سناریو، «نهنگ در اقیانوس» با مشارکت خبرگان در چارچوب روش دلفی به‌عنوان آینده مطلوب مشخص شد. درنهایت با استفاده از چارچوب پس‌نگری مسیرهای تحقق آینده مطلوب ارائه شده است.

هدف اصلی پژوهش حجت‌الله نیکی ملکی در پژوهش «طراحی مدل مدیریت شبکه‌های اجتماعی داخلی با رویکرد فرهنگی» ارائه مدلی برای مدیریت شبکه‌های اجتماعی داخلی با رویکرد فرهنگی است. از آنجایی که در زمینه مدیریت شبکه‌های اجتماعی داخلی بصورت کلی و با رویکرد فرهنگی بصورت خاص مدلی وجود ندارد، بنابراین در این پژوهش از روش نظریه پردازی داده بنیاد برای طراحی مدل استفاده شده است. در این پژوهش با ۲۳ نفر از بازیگران اصلی در حوزه شبکه‌های اجتماعی داخلی از جمله مسئولین تصمیم‌گیر در این حوزه، مدیران شبکه‌های اجتماعی، مدیران شرکت‌های تولید محتوا، مدیران شرکت‌های تبلیغاتی در

شبکه‌های اجتماعی، اساتید دانشگاه در حوزه فرهنگ و ارتباطات و روحانیون کارشناس فرهنگی مصاحبه صورت گرفته و پس از کدگذاری باز، کدگذاری محوری و نهایتاً کدگذاری گزینشی مدل نهایی استخراج گردید. در این مدل فرهنگ حاکم بر شبکه‌های اجتماعی به عنوان مقوله مرکزی استخراج شد و شرایط علی، مداخله گر، زمینه‌ای و استراتژی‌ها و پیامدهای حاصل از اجرای استراتژی‌ها که شناسایی آنها از اهداف فرعی این پژوهش می‌باشند بیان گردیده‌اند. به عقیده محقق، معرفی مقوله فرهنگ شبکه‌های اجتماعی و پرداختن این پژوهش به ابعاد این مقوله از نوآوری‌های این پژوهش می‌باشد که خود می‌تواند سرفصل مهمی برای تحقیقات آتی پژوهشگران دیگر قرار گیرد.

همچنین، حسن‌نژاد کاشانی در پژوهش «طراحی نظام مطلوب سیاستگذاری فضای مجازی در ایران با تأکید بر مراحل سیاستگذاری» تلاش کرده تا در زمینه سیاستگذاری فضای مجازی در سطح کلان و حاکمیتی، الگویی عملی و بومی طراحی کند و با پاسخ به این سوال که «در وضع مطلوب (از منظر خبرگان) چه نهادهایی در کدام مرحله از سیاستگذاری و در خصوص کدامیک از اجزاء و عناصر نظام سیاستگذاری فضای مجازی باید به ایفای نقش بپردازند؟» مسیر جدیدی را در مطالعات مربوط به رسانه‌های نوین همچون اینترنت بگشاید. وی در راستای نیل به ارائه پاسخ به سؤال فوق، وضع موجود و مطلوب نهادهای سیاستگذار در حوزه فضای مجازی و نقش هر نهاد در فرایند سیاستگذاری (تدوین، اجرا و ارزیابی سیاست) و فاصله (تفاوت) وضع موجود با وضع مطلوب نهادهای سیاستگذار را مورد مطالعه قرار داده است. در مدل مفهومی سیاستگذاری برای فضای مجازی سه بعد زمینه‌ها (عناصر)، سیاستگذاری فضای مجازی (زیرساختها و استانداردها، امنیت، حقوق انسانی، قانونی، اقتصادی، توسعه، فرهنگی-اجتماعی)، مراحل سیاستگذاری (شامل تدوین، اجرا و ارزیابی سیاست) و نهادهای سیاستگذار (شامل ۱۳ نهاد عضو شورای عالی فضای مجازی) ترسیم شده است. این تحقیق به لحاظ کاربرد از نوع تحقیق کاربردی، به لحاظ هدف از نوع تحقیق اکتشافی-توصیفی، از لحاظ افق زمانی از نوع مقطعی، و به لحاظ شیوه جمع‌آوری داده‌ها در برگزیده ترکیبی از روشهای کمی و کیفی است. جامعه آماری این تحقیق را کلیه خبرگان و صاحب‌نظران سیاستگذاری فضای مجازی تشکیل می‌دهند که بالغ بر ۳۰۰ نفر شناسایی شدند. در مرحله مربوط به تحلیل کیفی داده‌های حاصل از نظرات متخصصان در رابطه با وضع موجود و مطلوب سیاستگذاری فضای مجازی، ۲۱ مصاحبه ترتیب داده شد. در مرحله مربوط به تحلیل کمی داده‌های حاصل از پرسشنامه بسته،

حجم نمونه بر اساس جامعه مورد مطالعه و با استفاده از جدول مورگان حدود ۱۶۸ نفر تعیین گردید. در این تحقیق در مرحله طراحی مدل مفهومی از روشهای کیفی (مثل مطالعه کتابخانه‌ای و مصاحبه‌های نیمه ساخت یافته) بهره برداری شده و یافته‌های آنها با روشهای تحلیل محتوا و گراند تئوری مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. همچنین در مرحله آزمون مدل مفهومی از پرسشنامه استفاده شده و یافته‌های آن با آزمونهای کمی آماری (آزمون کروسکال والیس، آزمون رتبه علامت دار ویلکاکسون برای مقایسه مقادیر یک متغیر با یک عدد ثابت و آزمون رتبه علامتدار ویلکاکسون برای مقایسه دو نمونه وابسته) تحلیل شده است. در پایان، مدلی برای سیاستگذاری فضای مجازی طراحی شده که در این مدل نهادهای سیاستگذار و نقش آنها در مراحل و زمینه‌های مختلف و همچنین عوامل مداخله گر مؤثر بر فرایند (مراحل) سیاستگذاری فضای مجازی تبیین شده است.

جمع بندی و نتیجه گیری

در عصر تکنولوژی‌های نوین ارتباطی با درهم تنیده شدن گسترده زندگی و فناوری‌های غیربومی تهدیدات نوینی متوجه فرهنگ ملی شده است. فضای اینترنت در حال ساخت محیط جدید در فضای فرهنگی و هویتی است. تا قبل از عصر شبکه جهان گستر وب، هویت انسان به نژاد، قبیله و عرصه جغرافیایی استوار بود و زیست جهان مشهود و نامشهود در مکان و زمان خاص جغرافیایی فرهنگ را تشکیل می‌داد. اما با شکل گیری و رشد سریع عرصه اینترنت، مفاهیم عرصه زندگی نیز به سمت تغییر ماهوی گام برداشت. همه چیز از هویت، فرهنگ، حکمرانی، روابط و تعاملات خصوصی و گروهی در حال تغییر است. فناوری به علت ماهیت جذاب و نوآورانه خود بدون توجه به تهدیدهای آشکار و پنهان این فضا، مورد پذیرش عموم قرار می‌گیرد. این پذیرش عمومی و گسترده موجب بروز چالش‌های هویتی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی در سطح جامعه خواهد شد. در این دوران، رابطه بین امنیت ملی و فضای وب پیچیده، وابسته به زمان و غیرخطی شده است. فناوری‌های نوین وب در حقیقت قابلیت کنترل افکار و برنامه‌های فردی، اجتماعی و حاکمیتی را در مکان‌های متنوع از نظامی و سیاسی تا فرهنگی اجتماعی دارد. قدرت تحت لوای فناوری‌های نوین وب آینده حضور پررنگ تری در تعاملات سیاسی، اقتصادی و فرهنگی درون و بین کشورها خواهد داشت. این قدرت هم توانمندی تغییر سبک زندگی و رفتار فردی و جمعی جوامع را دارد و هم قدرت تأثیرگذاری اقتصادی، سیاسی و نظامی بر جوامع را دارد. گرچه این قدرت به ظاهر در اختیار بهره بردار

باشد، اما به علت ذات تکنولوژی دیجیتال و ارتباطات جهانی پرسرعت و فناوریهای مرتبط با نسل‌های جدید وب آینده، صاحبان فناوری‌های فضای اینترنت این قدرت را در اختیار داشته، مدیریت و برنامه ریزی می‌کنند. به طور کلی، بررسی پژوهش‌ها و مطالعات متخ‌ب در این مقاله حاکی از آن است که تلاش برای شناخت بهتر فناوری‌های نوین وب می‌تواند به ما کمک کند تا بتوانیم با این فناوری به بهترین شکل ممکن برخورد و سیاست‌های قابل قبولی برای حکمرانی اینترنت اتخاذ کنیم. پژوهش‌های مذکور نشان می‌دهند که این فناوری‌ها می‌توانند در برخی موارد باعث مشکلاتی شوند. باید توجه داشت که همه این دیدگاه‌ها قطعی نیستند و برخی از آنها ممکن است به دلیل محدودیت‌های دیدگاه و نگرش شخصیتی فردی باشند. فناوری‌های نوین وب عنوان یک فناوری نوین، می‌تواند به بهبود و ارتقاء حوزه‌های مختلف، از جمله فرهنگی و اجتماعی کمک کند و برای توسعه و پیشرفت بشریت مفید باشد، مشروط بر اینکه با احترام به ارزش‌های انسانی رویکرد مناسبی به کار گرفته شود. به بیان دیگر، همانطور که فناوری‌های نوظهور ارتباطی مبتنی بر وب مزایا و فوایدی دارند، مشکلات و چالش‌هایی نیز دارند که باید با رویکردی سازنده و همکاری بین مختلف اقشار جامعه، از مزایا و فواید آنها بهره برداری شود و در عین حال، از مشکلات و چالش‌های آنها پیشگیری شود. تکنولوژی‌های نوین مبتنی بر وب، بازیگران گهگاهی در رویدادهای فرهنگی نیستند؛ بلکه سازه‌ای ثابت هستند. فرهنگی که ما در آن زندگی می‌کنیم بدون نوعی از تکنولوژی ثبت و ضبط وجود ندارد. بنابراین تکنولوژی در دغدغه‌های تحلیلگران ارتباطات، فرهنگ و رسانه و تاریخ نقش پیرامونی ندارد، بلکه عنصری فراگیر در آن هاست و به طور کوتاه، کل فرهنگ «تکنولوژیک» است. با توجه به اینکه اهمیت بستر وب جهانی و فناوری‌های نوین آن در سال‌های آینده همچنان افزایش خواهد یافت، اهمیت ضرورت پرداختن به مسائلی همچون الگوی آتی حکمرانی اینترنت در مواجهه با چالش‌های فرهنگی وب آینده و بسیاری از موارد جدیدی که هنوز پیش بینی نشده‌اند، بیش از پیش برجسته خواهد شد.

منابع

- الوندی، هومن، هاشمی، شهناز و مظفری، افسانه. (۱۳۹۹). مهمترین مسائل شبکه‌های اجتماعی مجازی در افق ۱۴۰۴ ایران بر مبنای آینده پژوهی مرکز ترند وان (با تأکید بر مسائل سیاسی، اجتماعی و اقتصادی). مطالعات رسانه ای، ۵۷-۳۷.
- بیانات مقام معظم رهبری در مراسم مشترک دانش آموختگی دانشجویان دانشگاه‌های افسری نیروهای مسلح ۱۴۰۱/۰۷/۱۱
- جمالی، محمدرضا، محقق، نجلا و سمیه منصوریان (۱۳۹۴). تهیه و تدوین پیوست فرهنگی اجتماعی شبکه ملی اطلاعات، تهران: پژوهشگاه ارتباطات و فناوری اطلاعات
- جولانی، فرزاد، جعفری نژاد، محمد، طاهریان، رضا و آیدا اقبال دوست (۱۴۰۱). نقش فناوری اطلاعات در پیشرفت تحصیلی دانش آموزان، اولین همایش بین المللی معلمان برتر و مدارس پیشرو در هزاره سوم، بوشهر
- حسن نژاد کاشانی، بهزاد. (۱۳۹۶). طراحی نظام مطلوب سیاست گذاری فضای مجازی در ایران با تاکید بر مراحل سیاست گذاری، رساله دکتری مدیریت رسانه. دانشکده ادبیات و علوم انسانی. دانشگاه بین المللی امام رضا (ع)
- خاری، حمیدرضا و همکاران (۱۳۹۳). تهیه و تدوین پیوست فرهنگی پروانه اپراتورهای ارتباطات باندپهن، تهران: پژوهشگاه ارتباطات و فناوری اطلاعات
- دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۹۲). سند نقشه مهندسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، تهران
- زیبنده، حسین. (۱۳۹۹). دستورکار پژوهش درمورد خط مشی در حوزه ی حکمرانی اینترنت اشیا. فصلنامه سیاست نامه علم و فناوری، ۳ (۱۰)، ۳۳-۱۹.
- رایتل (۱۳۹۲). پیش نویس نقشه مهندسی فرهنگی شرکت خدمات ارتباطی رایتل، واحد مدیریت فرهنگی، تهران
- رضایی، عبدالعلی و مهدی اسلامی (۱۳۹۰). بررسی تاثیرات فرهنگی فناوری اطلاعات و ارتباطات، تهران. دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی
- رهبری، محمد (۱۳۹۷). شبکه‌های اجتماعی مجازی و آنومی‌های نوظهور در ایران. تهران: انتشارات کویر. ۱۹۱ص
- کرم اللهی، نعمت الله، کلاتری، عبدالحسین و سید آرش و کیلیان. (۱۳۹۹). ارزشیابی پیوست نگاری فرهنگی حوزه فاوا و پیشنهاد روش شناسی برای اصلاح آن. فصل نامه علمی پژوهشی دین و سیاست فرهنگی، شماره ۱۴.

- کریمی قهرودی، محمدرضا، کیان خواه، احسان. (۱۳۹۴). چالش آفرینی اینترنت اشیا بر ارکان امنیت ملی کشور. فصلنامه امنیت ملی، شماره ۱۶، ۱۱۰-۸۳
- عراقی، عبدالله، بیدگلی، محمد و اصغر رجبی ده برزونی (۱۴۰۱). واکاوی اهداف جنگ شناختی دشمن و راهکارهای تاب آوری مقابله با آن با تأکید بر آموزه‌های قرآن. فصلنامه علمی مطالعات دفاع مقدس، ۴۱ پ (۳۲)، ۱۶۰-۱۴۱
- فتوره چی، محمدمهدی. (۱۴۰۱). بررسی تطبیقی حکمرانی اینترنت در کشورهای پیشرو در فناوری اطلاعات و ارتباطات و ارائه مدلی مناسب برای الگوی ایرانی-اسلامی پیشرفت. ارائه شده در دوازدهمین کنفرانس الگوی ایرانی اسلامی پیشرفت.
- فیروزآبادی، سیدابوالحسن، آزادی، جواد، برقی، سید امیررضا و سیدرسول حسینی. (۱۳۹۹). درآمدی بر حکمرانی فضای مجازی، تهران: دانشگاه امام صادق (ع) و مرکز ملی فضای مجازی.
- مجیدی، محسن (۱۳۹۰). درآمدی بر هویت و سیاست در فضای مجازی، افق: فصلنامه تخصصی اداره کل آموزش و پژوهش معاونت سیاسی صدا و سیما، سال هشتم، شماره ۷۱، پاییز و زمستان، شبکه‌های اجتماعی مجازی، ۸۸-۶۱
- محمدی، حافظ (۱۳۹۹). چالش‌های حکمرانی فضای مجازی و ارائه راهکارها برای جمهوری اسلامی ایران، دومین همایش ملی حکمرانی اسلامی، تهران
- محمودی، محسن، صادقی، سالار (۱۴۰۱). متاورس و تاثیر آن بر سبک زندگی. فصلنامه علمی مطالعات حقوقی فضای مجازی، سال اول، شماره دوم
- مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری (۱۳۹۳). پیوست فرهنگی و اجتماعی اپراتورهای ارتباطات، تهران
- مولایی، محمدمهدی. (۱۳۹۷). آینده پژوهی کیفیت محتوا در فضای مجازی (با تأکید بر اینترنت) در افق ایران ۱۴۰۴. رساله دکتری. دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران.
- نصراللهی، محمدصادق، زرودی، علی (۱۳۹۹). پیامدشناسی فرهنگی اینترنت اشیا. دو فصلنامه علمی دین و ارتباطات، شماره دوم (پیاپی ۵۸)، ۲۰۱-۱۶۱
- نیکی ملکی، حجت الله، روشندل اربطانی، طاهر، عبداللهیان، حمید، سلطانی فر، محمد و حسام الدین آشنا. (۱۳۹۶). طراحی مدل مدیریت شبکه‌های اجتماعی داخلی با رویکرد فرهنگی. نشریه علمی پژوهشی مدیریت فردا، ۱۱۰-۹۵
- هاشمی، محمدساجد (۱۳۹۵). پیوست فرهنگی شبکه ملی اطلاعات با تأکید بر ابعاد هویتی کاربران، پایان نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه امام صادق (ع)

هاشمی زاده، سیدرضا، انصاری نسب، بنیامین (۱۳۹۶). عصر مجازی: تاملی بر کارکردها و رویکردهای جامعه مجازی. تهران: انتشارات تیسرا، ۲۷۶ص

- Alvandi, Hooman, Hashemi, Shahnaaz, and Mozaffari, Afsaneh. (2020). The Most Important Issues of Virtual Social Networks in Iran's 1404 Horizon Based on the Trend One Foresight Center (with a Focus on Political, Social and Economic Issues). *Media Studies*, 37-57. (In Persian)
- Araghi, Bidgoli, Abdullah., Mohammad and Asghar Rajabi deh Barzuei (1401). Analyzing the goals of the enemy's cognitive war and the resilience strategies to confront it with an emphasis on the teachings of the Quran. *Scientific Quarterly of the Studies of the Holy Defense*, 41 p (32), 141-160. (In Persian)
- Buckingham, David (2008), "Introducing Identity" in *Youth, Identity, and digital Media*; Edited by David Buckingham; The John D. and Catherine T. Mac Arthur Foundation Series on Digital Media and Learning. Cambridge, MA: The MIT Press:1-24
- Center for Strategic Studies of the Presidency (2014). *Cultural and Social Annex of Communication Operators*, Tehran. (In Persian)
- DeNardis, L., & Hackl, A. M. (2015). Internet governance by social media platforms. *Telecommunications Policy*, 39(9), 761-770.
- Drotner, Kirsten (2000), *Difference and Diversity: Trends in Young Danes "Media Uses"*; Media Culture Society 22; 149.
- Fatourechi, Mohammad Mahdi. (1401). Comparative study of Internet governance in leading countries in information and communication technology and presenting a suitable model for the Iranian-Islamic model of progress. Presented at the Twelfth Conference on the Iranian-Islamic Model of Progress. (In Persian)
- Firoozabadi, Seyyed Abolfazl, Azadi, Javad, Borghei, Seyyed Amirreza, and Seyyed Rasoul, Hasannejad Kashani, Behzad. (2017). *Designing the Desirable Policy-Making System for Cyberspace in Iran with Emphasis on Policy-Making Stages*. Doctoral Dissertation in Media. (In Persian)
- Hashemi, Mohammad Sajjad (2016). *Cultural Annex of the National Information Network with an Emphasis on the Identity Dimensions of Users*, Master's Thesis, Tehran: Imam Sadegh University (AS). (In Persian)
- Hashemizadeh, Seyed Reza, Ansari nasab, Benyamin (2017). *Virtual Age: Reflections on the Functions and Approaches of Virtual Society*. Tehran: Tisa Publications, 276 p. (In Persian)
- Hosseini. (2020). *An Introduction to Cyberspace Governance*, Tehran: Imam Sadiq University (AS) and the National Center for Cyberspace. (In Persian)
- Jamali, Mohammad Reza, Mohagheghi, Najla and Somayeh Mansourian (2015). *Preparation and Compilation of the Socio-Cultural Annex of the National Information Network*, Tehran: Institute of Communication and Information Technology. (In Persian)
- Joulani, Farzad, Jafari Nejad, Mohammad, Taheryan, Reza and Aida Eghbaldoost (2022). *The Role of Information Technology in the Academic Progress of Students, The First International Conference of Outstanding Teachers and Leading Schools in the Third Millennium*, Bushehr. (In Persian)
- Karamollahi, Nematollah, Kalantari, Abdolhosein and Seyyed Arash Vakilian. (1399). *Evaluation of the cultural inscription in the field of ICT and proposing a methodology*

- for its reform. Scientific-Research Journal of Religion and Cultural Politics, No. 14. (In Persian)
- Karimi Ghahroudi, Mohammad Reza, Kiankhah, Ehsan. (1394). The challenge of the Internet of Things on the pillars of the country's national security. National Security Quarterly, No. 16, 83-110. (In Persian)
- Khari, Hamidreza et al. (2014). Preparation and Compilation of the Cultural Annex of Broadband Operator Licenses, Tehran: Institute of Communication and Information Technology. (In Persian)
- Mahmoudi, Mohsen, Sadeghi, Salar (2022). Metaverse and its Impact on Lifestyle. Scientific Quarterly of Virtual Space Legal Studies, First Year, Second Issue. (In Persian)
- Majidi, Mohsen (2011). An Introduction to Identity and Politics in Cyberspace. Ofoq: Specialized Quarterly of the Political Deputy of Radio and Television Organization, Year 8, No. 71, Fall and Winter, Virtual Social Networks, 61-88. (In Persian)
- Management. Faculty of Literature and Humanities. Imam Reza (AS) International University. (In Persian)
- Mohammadi, Hafez (2020). Challenges of Cyberspace Governance and Presenting Solutions for the Islamic Republic of Iran, Second National Conference on Islamic Governance, Tehran. (In Persian)
- Molaei, Mohammad Mehdi. (2018). Foresight of Content Quality in Cyberspace (with emphasis on the Internet) in the Horizon of Iran 1404. Doctoral Dissertation. Faculty of Social Sciences, University of Tehran. (In Persian)
- Nasrollahi, Mohammad Sadegh, Zaroudi, Ali (2020). Cultural Consequences of the Internet of Things. Bi-quarterly Scientific Journal of Religion and Communication, No. 2 (Sequential 58), 161-201. (In Persian)
- Niki Maleki, Hojatollah, Roshandel Arbatani, Taher, Abdollahian, Hamid, Soltanifar, Mohammad, and Hesam al-Din Ashna. (2017). Designing a Cultural-Oriented Model for Managing Domestic Social Networks. Scientific Research Journal of Tomorrow Management, 95-110. (In Persian)
- Rahbari, Mohammad (1397). Virtual social networks and emerging anomies in Iran. Tehran: Kavir Publications. 191 p. (In Persian)
- Rezaei, Abdolali and Mehdi Eslami (1390). Investigating the cultural impacts of information and communication technology, Tehran. Secretariat of the Supreme Council of the Cultural Revolution. (In Persian)
- Rightel (1392). Draft of the cultural engineering map of Rightel Communication Services Company, Cultural Management Unit, Tehran. (In Persian)
- Secretariat of the Supreme Council of the Cultural Revolution (2013). Document of the Cultural Engineering Roadmap of the Islamic Republic of Iran, Tehran. (In Persian)
- Statements of the Supreme Leader in the joint graduation ceremony of students of the Military Universities of the Armed Forces 11/07/2022. (In Persian)
- Zibandeh, Hossein. (2020). Research Agenda on Policy-Making in the Field of Internet of Things Governance. Science and Technology Policy Quarterly, 3 (10), 19-33. (In Persian)